

concisely show the relationship of sports, religion and the church in the context of enhancing athletic and sports world people in relation to their own physical activity. The study says the ways search integrative knowledge of the person, where «Theosophy of sports» examines sport and physical education is not as exalted subculture, and as an integral sphere of public life, which combines theoretical and empirical, scientific postulates and common skills, weighted prediction and beliefs, mysticism and reality, culture and barbarism. In conclusion emphasizes that the theosophical concept combination of harmonization of man in relation to the universe explicit or implicit inherent in any and all content on historical outlook and individual consciousness in its appropriate orientation activities of daily living. The idea of salvation permeates philosophical program of self-man and his "application" part: an empirical discipline of the spirit, or – penance.

Keywords: *Theosophy, sportosophy, physical education, austerity, self-preservation, self-improvement, people.*

УДК 165.194

П. В. Кретов

СИМВОЛІКА МИСЛЕНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНА РЕЦЕПЦІЯ

У статті розглянуто питання про мислений (уявний) експеримент як про один з актуальних засобів формування картини світу в сучасній науці. Обґрунтовано положення про евристичність мисленого експерименту у зв'язку з тенденцією до зближення методологій, понятійних апаратів і світоглядних підстав точних, фундаментальних і соціогуманітарних дисциплін. Особливо підкреслено роль мисленого експерименту для сучасної філософської антропології та філософії свідомості. Визначено, що уявний експеримент укорінений в генеративних семантичних структурах мови та загальномовній метафориці. У зв'язку з цим зафіксовано символічний характер функціонування мовної метафори в науковому дискурсі. Особливо відзначений метатеоретичний характер описів умов і результатів уявного експерименту для вирішення психофізичної (психофізіологічної) проблеми у філософії свідомості, а також у дослідженнях з моделювання штучного інтелекту. Констатовано, що наявні в сучасній традиції підходи до проблеми свідомості недостатні не тільки в силу гіпотетичного характеру обґрунтування, але й з причини відходу від проблематики метафізики й онтології. Обґрунтовано розуміння феномену комічного як смислогенеративного для наукового дискурсу в цілому і для методу мисленого експерименту, зокрема.

Ключові слова: *мислений експеримент, філософська антропологія, філософія свідомості, символ, символіка, комічне, сміх, концептуальна метафора, мультипанорамність.*

«Один із способів зрозуміти деяку ідею, – що ми і робимо, намагаючись збагнути природу, – це уявити собі, що боги грають з вами в грандіозну гру, скажімо, в шахи, і ви не знаєте правил гри»
Річард Філіпс Фейнман. «Радість пізнання» [11].

Постановка проблеми. Сучасна наука в світі, що бурхливо змінюється, з необхідністю обумовлюючи зміни в науковій картині світу, заново проблематизує співвідношення природничо-наукового і соціокультурного (ширше – загальногуманітарного) пізнання – як на рівні метатеоретичних підходів до світоглядного знання і формування картини світу, так і на рівні дослідження кореляції і принципового відношення комплементарності між методологіями, поняттєвими системами і тим, що назагал можна позначити як процедурний апарат науки, який виходить за межі, встановлені суб'єкт-об'єктною дихотомією. Такий стан речей характерний загалом для постнекласичної раціональності і, тим більше, раціональності, обтяженої інерцією парадигми постмодерну у філософії й культурі. У цьому зв'язку видається евристично доречним звернутися до питання про форми і способи породження сенсу в науковому дискурсі, мові науки, феномену розуміння в науці. Зауважимо, що згадані проблеми безумовно релевантні для проекту побудови сучасної філософської антропології. Все вищевикладене зумовило актуальність теми роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заявлених у статті комплексів проблем у своїх дослідженнях торкалися такі вчені, як М. Гайдеггер, Е. Касіер, Л. Вітгенштейн, К. Юнг, С. Пінкер, В. Васильєв, Д. Леонтьєв, О. Лосєв, М. Мамардашвілі, М. Попович, С. Кримський, В. Табачковський, М. Фуко, Г. Щедровицький, Т. Лютий, С. Річлі, Дж. Лакофф, О. Кубрякова, В. Лекторський, Т. Нагель, С. Пріст, Д. Лакофф, Н. Юліна, Д. Дубровський, К. Свасьян та ін.

Метою статті є проблематизація питання про символічний характер засобів досягнення евристичності в сучасному науковому дискурсі, про уявний експеримент як один з таких засобів і про його зв'язки з генеративною концептуальною семантикою мови. Розглядається також філософема комічного (представлена як феномен сміху) як принцип онтологізації пізнаючої свідомості.

Виклад основного матеріалу. Звернімося до методу мисленого (уявного) експерименту, заявленого в назві нашої статті. У сучасну науку і філософію (щоб зняти опозицію, що намітилася між наукою і філософією, використовуємо більш широке позначення – у сферу сучасного когнітивного знання) уявний експеримент прийшов, як видається (якщо не розширювати «горизонт смислів» (Е. Гуссерль), від людської здатності уяви взагалі й античної західної раціональності, до, скажімо, леннонівського «Imagine...»), з теоретичної фізики, що пов'язано насамперед із становленням на початку 20-го століття квантової механіки і релятивістської фізики. Але в останній третині 20-го століття з розвивається когнітивістика, яка, стала відігравати роль «парасольки смислів» для гіпотетичного синтезу наук про дух і наук про природу (Е. Касіер) у сфері розуміння, синтезу значень у свідомості, породження сенсу і трансляції / фіксації знання у мові. Когнітивна лінгвістика (окремо відзначимо концептологію і такі знакові для нашої теми підходи, як, наприклад, генеративна семантика Дж. Лакоффа і теорія концептуальної метафори загалом (або метафора «контейнера» О. С. Кубрякової [4]) – так чи інакше всі вони генетично виводяться зі славетної паскалівської метафори (геометризованої, звісно) людини як точки, що Всесвіт охоплює її просторово як локалізовану тілесно, але думкою вже вона огортає універсум), когнітивна й екзистенціальна психологія, когнітивна нейронаука, теоретична фізика, у філософії – дослідження підстав математики, філософія свідомості і філософська антропологія якраз й актуалізували уявний експеримент, перетворивши його, без перебільшення, на щось більше, ніж такий, що піддається формалізації (в логіці пропозицій або в логіці предикатів) алгоритм осмислення предмета думки. Уявний експеримент перестав бути просто інструментом, і його функціонал істотно розширився за рахунок апеляції до таких умов цього експерименту, які раніше елімінувалися, як, наприклад, семіотичні аспекти (що включають синтактику, семантику і прагматику), смислові аспекти (які враховують психологічну динаміку й особистісні характеристики сенсу) [7] та екстралінгвістичні / екстраопераціональні загалом (феноменологічні, соціокультурні, загальносемантичні). Характерно, що серед мислених експериментів, які перебувають зараз «на слуху», в активному смислоутворенні, на, так би мовити, бекграунді культурного фону [5], переважають саме ті, які сформульовані в сучасній філософії свідомості для прояснення цієї непростой проблеми [5]. Назвемо деякі з них: «філософський зомбі» (Д. Чалмерс, 1996), «болотна людина» (Д. Девідсон, 1997), «кімната Мері» (Ф. Джексон, 1982), «мізки в бочці» (Х. Патнем, 1981), «мозок в Х'юстоні» (Д. Деннет, 1981), «китайська кімната» (Дж. Серль, 1980), «машина з виробництва особистого досвіду» (Р. Нозік, 1974).

Цей ряд можна продовжувати, довільно розширивши його, наприклад, за рахунок Т. Нагеля з його знаменитим питанням про те, як все ж таки це – бути кажаном (1974) або, що видається більш послідовним, просто визнавши, що будь-яка, навіть казуальна, метафора в мові, вже не кажучи про специфічно художній наратив, функціонує у свідомості як будь-який з вищевказаних уявних експериментів. Ключовим поняттям нам тут видається поняття символу як трансфінітної відкритої структури, здатної породжувати сенс практично нескінченно. Ось, наприклад, висловлювання «годинник іде» або «час іде».

Це загальноживана мовна метафора, яка в потоці мови, в акті мовлення або рецепції останнього «ковзає» поверхнею свідомості, не привертаючи до себе уваги. З іншого боку, варто, наприклад, С. Далі або будь-якому інтерпретатору зобразити годинник чи циферблати такими, що втрачають пластичну сприйману форму або антропоморфізованими, як смисловим інтерпретаціям, алюзіям і ремінісценціям немає ліку. Якраз тому, що починає функціонувати феномен і механізм перенесення сенсу, властивий тропам мови. Так, символ і символіка, «как беззаконная комета / в кругу расчисленном светил» (О. С. Пушкін), «виламується» (А. Білий) зі звичного кола сприйманого, буденного описуваного світу речей і явищ, що «обстали» (А. Білий) людину, затулили їй і сонце (Діоген), і зоряне небо (Платон – Аристотель – Кант). Власне, мова про те, що мовна метафора, характерна для будь-якої мови і будь-якого тексту, може безперешкодно набути символічних рис, може лягти в основу наскільки завгодно складного уявного експерименту. Дж. Лакофф у своїх книгах «Метафори, якими ми живемо» (1980), «Жінки, вогонь і небезпечні речі: Що категорії мови говорять нам про мислення» (1987) доходить висновку, яким ставить під сумнів превалювання генеративного синтаксису, примат структурності мови (Н. Хомський) в обумовленні механізмів свідомості, акцентуючи саме аспект семантичний. За Лакоффом, все, що можна сказати про будь-що, крім дескрипцій, ситуативно детермінованих простором-часом (мається на увазі опис місця розташування людини і її безпосереднього сприйняття, обумовленого «тут – тепер – так»), потенційно є метафорою (звідси і теорія концептуальної метафори), яка за своєю природою неминуче актуалізує всі суміжні смислові пласти мови та культури, що й забезпечує, за великим рахунком, цілісність «тіла» культури, яке охоплює як опис субатомного світу, так і реальності міфу, наприклад, в лаканівській інтерпретації. Таке розуміння мисленого експерименту як укоріненого в тезаурусі (в архіві – М. Фуко) мови і через феномен символу проєктивного по відношенню до культури та змісту свідомості вельми розширює його межі.

В. О. Лекторський пише: «Зміни, що відбуваються в науках про природу і в науках про людину, дозволяють зрозуміти їх відносини в новому світлі і виявити їх сутнісну єдність. Вони дають можливість також по-новому зрозуміти цілі наукового мислення в цілому. Це не тільки передбачення і контроль. У тих випадках, коли дослідження не веде до здійснення цих цілей, воно не обов'язково перестає бути науковим, бо може мати цінність унікального способу реалізації людської потреби в поясненні і розумінні реальності. Адже жити в неосмисленому світі людина просто не може» [6]. Бачимо, що вчений якраз підкреслює тенденцію до осмислення холистичних підходів (у найширшому розумінні) у філософії науки та методології, характерну для сучасності. Як нам видається, це характеризує тенденцію до мультипанорамності в сучасній науковій картині світу, свідчить про прагнення уникнути негативних результатів «атомізації», спорадичності та фрагментарності наукових досліджень.

В основі описів всіх згаданих уявних експериментів лежить метафора, що може бути редукована до концепту й інтерпретована як символ (у традиції розуміння цієї філософемі О. Ф. Лосєвим як смислогенеративної моделі). Видається, що проєкт побудови сучасного розуміння людини як у вигляді автодескрипції, так і в контексті простору інтерсуб'єктивності, діалогічної природи людини у філософській антропології має враховувати згадану В. О. Лекторським необхідність (іманентну людині) осмислення світу, що не в останню чергу означає його свідомісне освоєння, суб'єктивізацію й об'єктивізацію реальності в межах свідомості та мислення. Власне, зближення фундаментальних і точних наук та корпусу загальногуманітарного знання і відбувається в царині мови, мовної метафорики та символіки, яка може мати найрізноманітніші форми реалізації й репрезентації.

Це, як видається, може свідчити про те, що спроби елімінувати суб'єктивний досвід з науки і філософії (власне, зі свідомості, з фанерона (Ч. С. Пірс) – повноти її змісту) від найрадикальніших (Патриція і Пол Черчленди) до менш безкомпромісних (С. Пріст, Д. Деннет, Д. Чалмерс, Х. Патнем) навряд чи себе виправдовують. І мова навіть не про те, чи існує якийсь ідеальний «сухий залишок свідомості» або ж якою є природа квалій, якщо

припустити їх існування (експерименти «мізки в Х'юстоні», «кімната Мері»). Питання полягає, можливо, в розумінні того, як можна інтерпретувати кореляцію між мисленням як феноменом свідомості і мисленням як об'єктом мовного, математичного, логічного або кібернетичного моделювання. Тобто, чи дає можливість зрозуміти мислення так, щоб можна було вийти за його межі, наприклад, концепція «менталіза» [13] і розрізнення «ментальних пропозицій» та «ментальних репрезентацій» в коннекціоністському (модульному) розумінні свідомості Дж. Фодором? Або чи дозволяє зробити це критика згаданого підходу С. Пінкером, і його акцентування символічної природи мислення та роботи «механізмів» свідомості (бачимо, як тут традиційний слововжиток грає з нами злий жарт – а чи механічну систему ми розглядаємо?) в цілому? Чи можливе моделювання «матричної свідомості» (згадаймо експеримент «філософський зомбі»), чистого зліпка свідомості і мислення поза масивом культурної інформації людства й особистого досвіду? Проект нейрокомп'ютингу з його *idée fixe*, створенням *wetware* («вологого продукту», по аналогії з термінами *software* та *hardware*) як об'єднання біологічного матеріалу (нейронів) й електронних нанокомпонентів з подальшими неймовірними (навіть для традиції сучасного кіберпанку в літературі) перспективами вельми амбітний, але поки що існуючі штучні (реплікативні [11]) нейронні мережі можуть мати лише локальне застосування і, що здається важливим, не означають принципового «прориву» в розумінні способів і підходів до «відтворення» мислення й свідомості людини. Швидше, пізнання, опис і розуміння світу й людини, які постійно ускладнюються в рамках людської ж свідомості, навряд чи можливе поза постулюванням мовного або аналітичного трансценденталізму, який екстраполює запитання про світ (в традиції Канта – Хайдеггера) за межі суб'єкта, може надавати знанню предикацію трансфінітності, а також долати світоглядний (етичний насамперед) вакуум. (У цьому контексті, нам серед вищезгаданих підходів оптимальною завдяки своїй відкритості, потенційній евристичності видається класична вже точка зору Т. Нагеля. При цьому, тут немає ні натяку на містицизм (мовляв, *ignotamus et ignorabimus*), скоріше, йдеться про «перезавантаження» когніцій (мотиваційних і ціннісних установок, поведінкових моделей, епістемологічних операційних алгоритмів etc.) людини епохи ІТ. Коли сучасний психолог Д. Леонт'єв говорить про антропологічну катастрофу, про пришестя «пунктирної людини» [8], то серед усього іншого, як нам видається, він має на увазі вже згадувану розгубленість людини в контексті швидких і, хоча поки ще не дуже помітних в масштабі цивілізаційному, але дуже радикальних змін культурного простору. Наука ж і науковий опис світу для модерної, та й для постмодерної раціональності завжди виступали вже якщо не предметом віри, то своєрідним щитом достовірності щодо (згадаймо хоча б роль сцієнтизму в масовій свідомості) існування реальності, засобом уникнути і стихійного, наївного соліпсизму, і кафкіанської макабричності в розумінні концепції прогресу, сутності людини тощо.

Спробуємо розглянути ще один аспект релевантності філософських уявних експериментів в картині світу, аспект, можливо, не такий очевидний, як, наприклад, смисловий чи світоглядний. Це аспект комічний. Ми виходимо з того, що комічне є внутрішньо властивий людині спосіб бачення світу, та ще й до того ж обтяжений неабиякою поліфункціональністю (цікаво було б спробувати перерахувати функції сміху в культурі та житті людини. Ряд персоналій мислителів минулого, хто віддав цьому наміру данину – від Аристотеля до Бергсона, Бахтіна та Борхеса etc., довгий, мов ряд портретів на всіх стінах усіх читальних залів усіх бібліотек світу, – та й функції прийнято виділяти чимало – від рекреативної або соціальної до захисної або гендерної). Можливо, це не так кидається у вічі, і справа, безумовно, і в стилістичній манері, скажімо, аналітичної англо-американської традиції у філософії, яка тяжіє до есеїстики з її іронічністю, провокативністю і деякою сенсогенеративною «легкістю» як способами уникання недоречного пафосу [3]. Але не тільки в цьому. Чи не можна припустити, що сама форма постановки питання в цих експериментах, спроба «остранения» ((рос.) В. Шкловський) нічим начебто не примітної ситуації комічна за своєю природою, несе щось від фарсової, гіньольної народної культури (згадаймо концепцію сміхової культури М. Бахтіна)? Навіть самі назви – «філософський

зомбі», «мізки в бочці» тощо – апелюють до впізнаваних мовних моделей, характерних для ігрових, розмовних дискурсивних практик. Тому припустимо, що посмішка, комічне, сміх тут є елементами загальної знакової системи, що породжує смисл.

Сміх і комічне ми розуміємо як форми самозбереження таємниці людської істоти і людського буття (так-так, саме тієї таємниці, здивування перед якою змушує філософувати і наочною метафорою якої виступає зоряне небо). Особливо актуальним це самозбереження є в умовах ситуації деструкції смислів, яку може створювати, наприклад, надмірний пафос або пізнавальний оптимізм, що може переходити в «зашкалюючий» ентузіазм з непередбачуваними наслідками (позначимо це явище як «синдром Сайруса Сміта» (Ж. Верн, «Таємничий острів», з характерними для нього прогресизмом, «деміургізацією» людини, сцієнтизмом, насамкінець)) як ситуативно, так і на рівні опису. У цьому сенсі сміхове начало інтерпретуємо як форму захисту смислу, яка в межах динамічної інтерпретації останнього [7] є невід'ємним аспектом його існування. У цьому сенсі гумор, іронія (незважаючи на всі їхні типологічні відмінності) як специфічні інтенціональні і ментальні акти й стани свідомості безперечно вказують на ситуацію переходу, початок існування перетвореної, збереженої форми сенсу, так би мовити, його інобуття. Таким чином, сміх захищає сенс, дистанціюючи людину щодо себе самої, здійснюючи, так би мовити, «моментальне схоплювання» новоствореного сенсу і його фіксацію поза знаковими системами, поза кореляцією між означуваним і означаючим, поза наявним ситуативним status quo, поза бінарною парою «суб'єкт – об'єкт», у сфері чи не чистої інтерсуб'єктивності. Можна навіть припустити, що в такому вимірі комічного в уявному експерименті ситуація дає можливість людині вийти за межі гусерліанської структурної дихотомії інтенціонального акту (ноема / ноезис), за межі повного змісту свідомості в сферу інтерсуб'єктивного трансперсонального горизонту смислів. Можна умовно позначити це через символічну конструкцію перебування смислу мов «метелика в бурштині».

Сміхове відношення не тільки трансформує, а й фіксує сенс, надаючи йому ознак трансфінитності (термін тут вживаємо в традиції екзистенціальної психології [9]). Таким чином, позначений ситуацією комічного, сенс ініціює для людської суб'єктивності ситуацію практично трансцензусу, виходу за межі окресленого сферою свідомості. Хоча і з деяким страхом, але можемо тут відзначити набуття комічним у такому розумінні предикації трансцендентальності. Загалом, те що подібні символічні конструкції (як-от формулювання згадуваних мисленневих експериментів) у мові науки часто можуть отримувати комічні інтерпретації, враховуючи дистанцію між побутовим і науковим слововжитком, цілком зрозуміло. Дискурс, який формується таким чином, гранично наближається до сфери художнього тексту, дозволяючи інсталювати наукове знання в загальну картину світу через метафори і символізації, що виступають як інваріант методу аналогії.

Отже, комічне в його відношенні до смислопородження може виступати як форма і спосіб здійснення трансцензусу і має суттєві ознаки трансфінитності. У прагматичному вимірі (мається на увазі прагматика як один з розділів семіотики) комічне, як видається, нерозривно пов'язане із ситуацією і феноменом розуміння. На рівні семантики підкреслимо дейктичний, «схоплюючий» характер функціонування комічного і його ситуативних значень. Крім того, можемо помітити, що за, наприклад, теорією мовних актів Дж. Остіна, сміх є класичним, еталонним зразком перформативного мовного акту, коли смисл мовлення і дія гранично зближуються. (А також є чи не ідеальною відповіддю на питання, проблематизовані в уявному експерименті, втім, як і на будь-які питання. Класичний приклад із класики science fiction – оповідання А. Азімова «Втеча » (1945) – штучний інтелект (квазіособистісний) отримує завдання змоделювати ситуацію, яка поставила б під питання виконання імперативної програми, «закону робототехніки» щодо неможливості поставити під загрозу життя людини. У результаті він обходить суперечності, виробивши в собі машинний «квазігумор» і сприймаючи гіпотетичні шкоду й смерть людини «жартома», «не насправді». Або згадаємо славетну лемівську повість «Голем XIV»).

З іншого боку, сміх може інтерпретуватися як точка розриву мовного та мисленнєвого акту, момент «ніщо», пробілу, дискретності в комунікації та думці, коли світ сприйманих об'єктів та мислена реальність референтів і мовних знаків стають фоном для *hic – nunc – sic* породження сенсу і його часткової фіксації. У цьому сенсі гумор у науці зазвичай спирається на парадоксальність співвідношення значення і сенсу в повсякденній та ідеальній мовах (Г. Фреге, Д. Мур, Л. Вітгенштайн), виступає як варіативна вербальна дослідницька програма, внутрішньо притаманний мові на генеративних рівнях (Н. Хомський) алгоритм породження сенсу, коли вчений, «о-словлюючи» проблему, знаходить в її вербальних описах місця смислових розривів, мовні парадокси, каламбури тощо, що дозволяє краще зрозуміти суть питання, і є, в принципі, однією з численних аналітичних методик (згадаємо аналітичну традицію 20-21 ст. і Вітгенштайна з його знаменитим афоризмом мовчання – «про те, про що не можна говорити, про те слід мовчати», фінальним у «Логіко- філософському трактаті». Відомо, що мовчання тут не означає ірраціоналізм в душі «мовчання упанішад», а є прямою вказівкою на іншу форму репрезентації сенсу, пов'язану зі структурами мовних дескрипцій і семантичними лакунами мови, зі «знаком пробілу» (М. Епштейн [12]), варіативно – з комічним і сміхом). У такій інтерпретації сміх – це смислова точка біфуркації комунікативного акту (комунікація тут розуміється гранично широко, як інформаційна взаємодія). Метафоричні мовні конструкції зберігають і актуалізують, «запускають» механізми символізації у свідомості. Що, втім, анітрохи не схоже на «машину Тюринга», навіть за умови найширшого тлумачення знаменитого уявного експерименту. Навряд чи у випадку людини «апаратну частину» можна відокремити від «програмної». Експерименти «мізки в бочці» або «мізки в Х'юстоні» тому ілюстрація. Символ, отже, з необхідністю, крім функціоналу вказування, задавання ряду інтерпретацій, має ще й власний варіативний зміст, тобто виступає не просто проміжною ланкою між реципієнтом і сприйманим, осмислюваним, а являє собою повноцінну реальність, таку, що не може бути зведена до реальності тіней печери Платона, монореальності соліпсизму, примарної реальності символізму початку 20-го століття в літературі або квазіреальності «символічних форм» мови чи культури (Е. Касіпер).

Символ не виступає в ролі залу очікування або перону для смислу (якщо дозволено буде використовувати тут такі символічні конструкції). Символ тут – онтологізуючий маркер реальності свідомості, в якій можна жити і вмирати, взаємодіяти, можна, нарешті, сміятися, замислюватися чи сумувати. Йдеться про реальність екзистенціалів (у традиції ранньої творчості М. Гайдеггера – («*Sein und Zeit*»), інтенціонально-ментальних станів свідомості, які породжують метафорику і символіку, а отже – «вибух» смислу (одномоментне виникнення, генерацію ряду смислів, що розривають фрактальну структуру смислу і – знову її об'єднують – в ускладненому, перетвореному вигляді. Можливо, тут можна говорити про топологію генерації сенсу, яка має символічний характер і механізм якої може бути запущений комічною конотацією метафорично-символічного характеру вербального формулювання згадуваних уявних експериментів. «Перетікання» смислів як трансформація безперервних поверхонь у класичному прикладі з бубликом-тороїдом і кухлем, що визнаються гомеоморфними об'єктами в топології, є наочним) і його зсув, тобто перехід до інших смислових рядів etc., etc. Комічне створює і позначає «розриви» тканини смислу. (Недарма класичні геги спираються на продукування ситуацій абсурду. Можливо, за С. К'єркегором або Л. Шестовим, це «піднесення до абсурду» або, у слововжитковій М. Гайдеггера, перехід від онтичного до онтологічного? У цьому сенсі комічне й абсурдне виступає як довербальна форма сенсу, представлена відповідними екзистенціалами, ще до мови, трансцендентального запитування, на рівні *Dasein*).

Висновок. У якості висновку скажемо, що якщо граничною умовою для мисленого експерименту постулювати видозмінену формулу імплікації «а що, якщо...» і припустити, що в її основі лежить механізм мовної метафорики, яка може бути ускладнена до філософемі символу чи то спрощена до символічного концепту (в гранично широкій типології: від художнього до філософського; від вербального до візуального або пластичного тощо), то

можно зробити висновок, що уявний експеримент іманентний людській рефлексії та представляє сутність людини, її природу. Тому абсолютно логічним видається інтерес до мисленого експерименту в сучасній філософській антропології та філософії свідомості. Це такий вид покладання дійсності, який відноситься до «створення світів» (Х. Л. Борхес), до розуміння філософування як усвідомлення представленості і присутності людини у світі, до того, що Ж. Дельоз і Ф. Гваттари («Що таке філософія», 1994) позначали як «план іманентності» [2], первинний по відношенню до будь-якої трансцендентності, що передуює концептам, і такий, що конститує простір їхнього створення. Інакше кажучи, деяка межа мислення й свідомості, що задає людині умови *мислимого експерименту*, який проводиться, мабуть, не цілком нею (хоча і за її участі) і не цілком же нею й контролюється, але є цілком доступним для спостереження і зміни привхідних ввідних умов і обставин. Згадуючи найвідомішого з оксфордських «інклінгів» 30-х років минулого століття, Дж. Р. Р. Толкіна, це схоже на відголос мелодії Ілватара в музиці Айнурів. І ми чуємо її на межі звуку, слова, мислення й свідомості, незважаючи на те що «...у кожного в серце / разбитый гетеродин...». (БГ, «Сестра хаос», 2002).

Список використаної літератури

1. Васильев В.В. Трудная проблема сознания / В. В. Васильев. – М.: Прогресс-Традиция, 2009. – 272 с.
2. Делез Ж., Гваттари Ф. Что такое философия? / Ж. Делез, Ф. Гваттари. Пер. с фр. и послесл. С. Н. Зенкина. – М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 1998. – 288 с.
3. Крічлі Саймон. Вступ до континентальної філософії / Саймон Крічлі. Пер. з англ. В. Менжулін. – К.: ТОВ «Стилос», 2008. – 152 с.
4. Кубрякова Е. С. Язык пространства и пространство языка // Известия РАН. – 1997. – Т. 56. – № 3. – С. 22-31.
5. Кулик А. 10 мысленных экспериментов современной философии / А. Кулик // Русский репортёр. – 2012. – 18 июня. – № 24 [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.rusrep.ru/article/2012/06/18/fylosofy>.
6. Лекторский В. А. Возможна ли интеграция естественных наук и наук о человеке? / В. А. Лекторский // Вопросы философии. – 2003. – № 3 [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=499&Itemid=55.
7. Леонтьев Д. А. Психология смысла. Природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е изд., испр. / Д. А. Леонтьев. – М.: Смисл, 2003. – 488 с.
8. Леонтьев Д. А. Человечность как проблема / Д. А. Леонтьев // Человек – наука – гуманизм: К 80-летию со дня рождения академика И. Т. Фролова / Отв. ред. А. А. Гусейнов. – М.: Наука, 2009. – С. 69–85
9. Петровский В. А. Идея свободной причинности в психологии / В. А. Петровский [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.psychology.ru/library/00074.shtml>.
10. Хехт-Нильсен Роберт. Нейрокомпьютинг: история, состояние, перспективы / Роберт Хехт-Нильсен // Открытые системы. – 1998. – № 4 [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.osp.ru/os/1998/04/179534>.
11. Фейнман Ричард Ф. Правила игры / Ричард Ф. Фейнман // Радость познания; пер. с англ. – М.: АСТ, 2013. – 352 с.
12. Эпштейн М. Знак пробела: О будущем гуманитарных наук / М. Эпштейн. – М.: Новое литературное обозрение, 2004. – 864 с.
13. Fodor J. Diary / J. Fodor [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lrb.co.uk/v21/n19/jerry-fodor/diary>.

Одержано редакцією 21.02.2014

Прийнято до публікації 20.03.2014

Аннотация. Кретов П. В. Символика мысленного эксперимента: философско-антропологическая рецепция. В статье рассмотрен вопрос о мысленном эксперименте как об одном из актуальных средств формирования картины мира в современной науке. Обосновано положение об эвристичности мысленного эксперимента в связи с тенденцией к сближению методологий, понятийных аппаратов и мировоззренческих оснований точных, фундаментальных и социо-гуманитарных дисциплин. Особо подчеркнута роль мысленного эксперимента для современной философской антропологии и философии сознания. Определено, что мысленный эксперимент укоренён в генеративных семантических структурах языка и общезыковой метафорике. В связи с этим зафиксирован символический характер функционирования языковой метафоры в научном

дискурсе. Особо отмечен метатеоретический характер описаний условий и результатов мысленного эксперимента для решения психофизической (психофизиологической) проблемы в философии сознания, а также исследованиях по моделированию искусственного интеллекта. Предполагается, что наличествующие в современной традиции подходы к проблеме сознания недостаточны не только в силу гипотетического характера обоснования, но и по причине ухода от проблематики метафизики и онтологии. Обосновано понимание феномена комического как смыслопорождающего для научного дискурса в целом и для метода мысленного эксперимента в частности.

Ключевые слова: мысленный эксперимент, философская антропология, философия сознания, символ, символика, комическое, смех, концептуальная метафора, мультипанорама.

Summary. Kretov P. V. Symbolics of thought experiment: philosophical and anthropological reception. The article addressed the issue of mental experiment as one of the important means of shaping the world view of modern science. Position of heuristic thought experiment due to the trend towards convergence of methodologies, conceptual apparatus and ideological bases of accurate, fundamental and socio-humanitarian disciplines is justified. The role of a thought experiment for modern philosophical anthropology and philosophy of mind is highlighting. The author determined that the thought experiment is rooted in generative semantic structures of language and common language metaphoric. In this regard, symbolic functioning of the linguistic metaphor in scientific discourse is fixed. The article specially marks metatheory character descriptions of conditions and the results of a thought experiment for the salvation of psycho-physical (psycho-physiological) problems in the philosophy of mind, as well as in the studies on the modeling of artificial intelligence. It is assumed that existing in the modern tradition of approaches to the problem of consciousness is insufficient not only because of the hypothetical nature of the study, but also because of avoiding problems of metaphysics and ontology. The author analyzed the phenomenon of the comic as a form of creating a new meaning for scientific discourse in general and for the method of thought experiment in particular.

Keywords: mental experiment, philosophical anthropology, philosophy of mind, character, symbolism, comic, laugh, conceptual metaphor, multipanorama.

УДК 141.7:130.12

О. В. Скалацька

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ МОДИ В. ЗОМБАРТА

Мета статті полягає у розгляді філософських аспектів моди, викладених у роботі В. Зомбарта «Народне господарство і мода». Простежується процес впливу збільшення споживання на формування модних тенденцій. Розвиток технологій і виробництва постають основними причинами розвитку масового виробництва та домінування моди. Обґрунтовуються економічні детермінанти генезису моди. Простежується логічна послідовність процесу виробництва, що дозволяє пояснити механізм розвитку та існування моди в сучасному суспільстві. Аналізується нове покоління людей, основним обов'язком яких є постійна зміна навколишніх речей споживання. Аналізуються основні особливості сучасної моди в порівнянні з попередніми століттями. Піднімається питання про діяльність модельєрів, що розглядається не тільки як естетична, а й як одна з ланок виробництва, яка залежить від виробників матеріалів (тканин) для створення модного одягу і низки інших чинників. Демонструються можливості застосування теорії В. Зомбарта для аналізу поняття «мода». Автор доходить висновку, що економічна теорія моди переносить акцент розгляду з естетичної площини на процес виробництва і споживання. Філософські аспекти економічної теорії моди В. Зомбарта дозволяють уточнити визначення поняття «мода», виділити його детермінанти і генезис.

Ключові слова : збільшення потреб, масове споживання, мода, одяг, добробут, модельєр, виробництво, економічна теорія моди.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-культурні трансформації обумовлюють нове ставлення до існуючих традицій і соціальних процесів в суспільстві, що актуалізує їх